

УДК 343.346

О.В. Лисий, *головний спеціаліст*

*Регіонального сервісного центру
МВС України в Одеській області*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КЛАСИФІКАЦІЯ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ТРАНСПОРТНИМИ ЗАСОБАМИ

Розглянуто питання кримінально-правової класифікації незаконного заволодіння транспортними засобами в контексті кримінально-правової характеристики.

Ключові слова: транспортний засіб, незаконне заволодіння, структура та динаміка.

Рассмотрены вопросы уголовно-правовой классификации незаконного завладения транспортными средствами в контексте уголовно-правовой характеристики.

The article deals with the problem of the vehicle unlawful seizure in the context of the criminal and law.

Розвиток автомобільного ринку — важливий чинник розвитку вітчизняного суспільства, невід’ємним наслідком якого, на жаль, є збільшення кількості злочинів у цій сфері, зокрема з метою незаконного збагачення.

Розкриття таких злочинів ускладнюється тим, що їх, як правило, вчиняють організовані злочинні угруповання з чіткою ієрархією та поділом ролей: одні безпосередньо вчиняють незаконне заволодіння транспортними засобами, інші — виготовляють підроблені документи, маскують злочинні прибутки, отримані від легалізації транспортних засобів, збувають викрадений транспорт тощо. Значну частину прибутків злочинці використовують для налагодження корупційних зв’язків у судових органах.

Загалом можна виокремити три пов’язані між собою види таких злочинів [1]:

– злочини, спрямовані на безпосереднє заволодіння транспортним засобом (ст. 289 Кримінального кодексу України, далі — КК України);

– злочини, спрямовані на легалізацію транспортного засобу, яким незаконно заволоділи (ст. 290, 357, 358 КК України);

– злочини, спрямовані на приховування слідів виникнення кримінальних доходів, отриманих злочинним шляхом, їх легалізацію та відмивання (ст. 198, 209 КК України).

Питання структури та динаміки незаконного заволодіння транспортними засобами, кримінально-правової класифікації цього виду злочинів було розглянуто у наукових працях вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі кримінального права, криміналістики, кримінології А.В. Бахарева, В.П. Бахіна, Ю.В. Бауліна, А.В. Гвоздкова, В.К. Грищука, М.Т. Задоянова, Ю.Ф. Іванова, М.І. Мельника, В.А. Мисливого,

О.В. Лесних, В.О. Лихола, Д.В. Попандопула, І.В. Смелова, М.О. Свіріна, О.В. Фуніна та інших. Ці науковці зробили вагомий внесок у теорію та практику протидії незаконному заволодінню транспортними засобами, але більшість праць було написано до 2006 року, коли норму про відповідальність за відповідне діяння було сформульовано інакше. Не повною мірою досліджено і питання щодо структури та динаміки таких злочинів, у тому числі у межах регіонів України.

Отже, метою статті є комплексне дослідження якісних і кількісних змін у структурі та динаміці вчинення злочинів щодо незаконного заволодіння транспортними засобами, проведення кримінально-правової класифікації злочинів щодо незаконного заволодіння транспортними засобами з урахуванням усіх її структурних елементів.

Згідно з Першим протоколом Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини кожна фізична чи юридична особа має право володіти своїм майном (у тому числі транспортним засобом), і ніхто не може бути його позбавлений інакше, як в інтересах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права. А отже, у разі незаконного заволодіння транспортним засобом його власнику завжди завдають як матеріальної, так і моральної шкоди [2].

Результати проведеного дослідження статистичних даних стосовно вчинення злочинів, передбачених ст. 289 КК України, свідчать, що упродовж 2013—2015 років спостерігалася загальна тенденція до збільшення їх кількості. Так, у 2013 році кількість таких злочинів становила 6794, у 2014 році — 12644, у 2015 році — 11463. Динаміка розкриття таких злочинів упродовж цього періоду майже не змінилася. Мало того, упродовж трьох років питома вага розкриття таких злочинів навіть поступово зменшувалася [3].

Найчастіше злочини, про які йдеться, вчиняють особи віком від 18 до 35 років (від 18 до 24 років — 31,6 %, від 25 до 29 років — 30,3 %, від 30 до 40 років — 22,8 %, неповнолітні — 15,3 %). Більшість з них мають низький рівень освіти, не працюють і не навчаються.

Від 6 % до 13 % таких злочинів вчиняють особи у стані алкогольного сп'яніння.

Понад половини правопорушників вчиняють злочини цієї категорії уперше, причому 5—10 % вчиняють їх спонтанно, користуючись сприятливою ситуацією. Від 9 % до 15 % правопорушників мають судимість за аналогічні злочини [3].

Заволодіння транспортним засобом може здійснювати як один, так і група правопорушників (що відбувається частіше) за попередньою змовою.

Особлива суспільна небезпека злочинів щодо незаконного заволодіння транспортними засобами пов'язана з тим, що особи, які їх вчиняють, не мають потрібних навичок керування транспортним засобом, а стан алкогольного сп'яніння таких осіб суттєво її збільшує. Часто-густо правопорушники вчиняють дорожньо-транспортні пригоди, іноді з тяжкими наслідками.

Злочини, вчинені групою осіб за попередньою змовою, вирізняються особливою зухвалістю, організованістю, наявністю відпрацьованої системи приховування слідів і реалізації викрадених транспортних засобів. Такі злочинні угруповання мають керівний осередок з найактивніших і найавторитетніших членів. Проте більшість неформальних лідерів, так само як і безпосередні виконавці, які входять до таких угруповань, не мають достатньо відпрацьованих навичок для вчинення злочинів. Головне для них — отримання матеріальної вигоди. Зазвичай об'єктом злочинної діяльності таких угруповань є дорогі автомобілі.

В організованому злочинному угрупованні, яке спеціалізується на незаконному заволодінні транспортними засобами, наявний чіткий розподіл ролей. Зокрема, у групі є особи, які виконують функції із забезпечення діяльності угруповання, наприклад, особи, які мають досвід з підробки технічних паспортів та інших документів на транспортний засіб, підтримують зв'язки з працівниками ремонтних технічних підприємств (автосервісів) тощо [4].

У теорії кримінального права, у криміналістиці, як і в інших галузях науки, дослідження об'єктів завжди починають з класифікації. Будучи одним із методів пізнання, вона сприяє встановленню властивостей окремих об'єктів і явищ, закономірностей їх розвитку та напрямів практичного використання. Класифікація — логічна категорія, змістом якої є поділ певної множини об'єктів або явищ на класи, види, групи тощо. Кожний об'єкт за певними ознаками зараховують до відповідного рівня поділу [5, с. 51].

Класифікацію проводять за суттєвим критерієм (основою) поділу об'єктів на групи. Цим критерієм може бути кількісна або якісна ознака, загальна для об'єктів, які поділяють. При цьому для об'єктів, що класифікують, слід віднайти саме таку їх ознаку, яка б мала кількісну чи якісну відмінність.

Класифікація у кримінально-правовій науці є базовою, її застосовують з моменту вчинення злочину. Слушною є думка тих учених, які вважають, що одним із об'єктів кримінально-правової класифікації є злочин [5, с. 160]. Поняття злочину і певні види злочинів описано в законодавстві про кримінальну відповідальність. Класифікація злочинів — це поділ їх на певні групи за відповідними, притаманними їм ознаками, суттєвими з точки зору криминології [6, с. 247—249].

Важливість розробки кримінально-правової класифікації злочинів великою мірою зумовлена тим, що від неї, як свідчать дослідження відомих криміналістів, залежить удосконалення методик розслідування окремих видів (груп) злочинів.

З огляду на зазначене можна запропонувати таку класифікацію злочинів щодо незаконного заволодіння транспортними засобами:

1) за способом заволодіння транспортним засобом:

- таємне заволодіння;
- відкрите заволодіння;
- заволодіння шляхом обману та зловживання довірою;

2) за територіальною ознакою діяльності злочинного угруповання, яке вчиняє незаконні заволодіння транспортними засобами:

- вчинені злочинним угрупованням міждержавного рівня;
- вчинені злочинним угрупованням міжрегіонального рівня;
- вчинені злочинним угрупованням місцевого рівня;

3) за кількістю заволодінь транспортними засобами:

- поодинокі;
- серійні;

4) за видом насильства, що застосовують під час незаконного заволодіння транспортним засобом:

- поєднані з насильством, небезпечним для життя та здоров'я потерпілої особи;
- поєднані з погрозою застосування насильства, небезпечного для життя та здоров'я потерпілої особи;

5) за заподіяною шкодою:

– злочини, що завдали значної матеріальної шкоди;

– злочини, що завдали великої матеріальної шкоди;

6) за кількістю осіб, які брали участь у вчиненні злочину щодо незаконного заволодіння транспортним засобом:

– учинені одноосібно;

– учинені групою осіб;

– учинені організованим злочинним угрупованням;

7) за характеристикою місця вчинення незаконного заволодіння транспортним засобом:

– учинені на відкритій місцевості;

– учинені з проникненням у приміщення чи інше сховище.

Слід зазначити, що розгорнута кримінально-правова класифікація злочинів щодо незаконного заволодіння транспортними засобами важлива для врахування в комплексі ознак усіх елементів їх кримінально-правових характеристик, а отже, її розробка має базуватися на ретельному аналізі.

Підсумовуючи зазначене, можна дійти таких висновків.

Проблемам протидії незаконному заволодінню транспортними засобами у науковій літературі (зокрема, у базових підручниках з кримінального права, криміналістики та кримінології) приділено недостатньо уваги.

Водночас належне наукове забезпечення їх діяльності із запобігання злочинам щодо незаконного заволодіння транспортними засобами, а також належне організаційне, матеріально-технічне, інформаційне, психологічне забезпечення оперативної-розшукової діяльності сприятимуть суттєвому покращенню ситуації у цій сфері.

Запропонована кримінально-правова класифікація є основою для подальшої диференціації та індивідуалізації злочинів щодо незаконного заволодіння транспортними засобами залежно від окремих елементів їх кримінально-правової характеристики, насамперед способу та обставин вчинення злочинів і протидії посяганням правопорушників на чужу власність, що має бути захищена державою.

Список використаної та рекомендованої літератури

1. *Кримінальний кодекс України* : станом на 24 лист. 2015 р. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. — Офіц. вид. — Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page12?text=367>.

2. *Матишевський П.С.* Коментар до статті 289 КК України / П.С. Матишевський // Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України ; за ред. С. С. Яценка. — К. : А.С.К., 2002. — 936 с.

3. *Статистична інформація Генеральної прокуратури України* : єдиний звіт про кримінальні правопорушення за 2013—2015 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.gp.gov.ua/ua/sts2011>.

4. *Ємельяненко В.В.* Звільнення від кримінальної відповідальності за незаконне заволодіння транспортним засобом [Електронний ресурс] / В.В. Ємельяненко // Форум права. — 2008. — № 2. — С. 111—117. — Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/ejournals/FP/2008-2/08ewvztz.pdf.8>.

5. *Кондаков Н.И.* Логический словарь-справочник / Н.И. Кондаков. — М. : Наука, 1975. — 717 с.

6. *Журавель В.* Криміналістична класифікація злочинів: засади формування та механізм застосування / В. Журавель // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — № 3 (30). — С. 160.

7. Ахтырская Н. Цели, задачи, функции криминалистической классификации / Н. Ахтырская // Уголовное право. — 2002. — № 2. — С. 88—89.
8. Кримінологія : підр. для студ. вищих навч. закл. / [Джуца О.М., Кондратьев Я.Ю., Кулик О.Г. та ін.]; за заг. ред. О.М. Джуца. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — 416 с.
9. Кульмашев Ф.Х. Криминалистическая характеристика способов угона / Ф.Х. Кульмашев // «Черные дыры» в Российском законодательстве. — 2004. — № 3. — С. 229—233.
10. Тищенко В.В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія / В.В. Тищенко. — Одеса : Фенікс, 2007. — 121 с.
11. Щупаківський Р.В. Незаконне заволодіння транспортним засобом за кримінальним законодавством окремих зарубіжних країн [Електронний ресурс] / Р.В. Щупаківський. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nvdduvs/2009-4/.
12. Яблоков Н.П. Совершенствование криминалистической классификации преступлений в методике расследования / Н.П. Яблоков // Вестник Московского университета. — Серия 11. Право. — 1988. — № 2. — С. 17—23.